

Ilona Mickienė – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Kalbų, literatūros ir vertimo studijų instituto docentė.

Moksliniai interesai: onomastika, leksikologija, semantika, žodžių daryba.

Adresas: Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas.

El. paštas: ilona.mickiene@knf.vu.lt

Ilona Mickienė – Ph. D. (Humanities), Associate Professor at the Institute of Language, Literature and Translation Studies Vilnius university Kaunas faculty. *Research interests:* onomastics, lexicology, semantics, word derivation.

Address: Muitinės street 8, LT-44280 Kaunas.

E-mail: ilona.mickiene@knf.vu.lt

Rita Baranauskienė – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Kalbų, literatūros ir vertimo studijų instituto docentė.

Moksliniai interesai: sintaksė, semantika, funkcinė gramatika, lingvistinė pragmatika.

Adresas: Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas.

El. paštas: rita.baranauskienė@knf.vu.lt

Rita Baranauskienė – Ph. D. (Humanities), Associate Professor at the Institute of Language, Literature and Translation Studies Vilnius university Kaunas faculty.

Research interests: syntax, semantics, functional grammar, pragmatics.

Address: Muitinės street 8, LT-44280 Kaunas.

E-mail: rita.baranauskienė@knf.vu.lt

Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė

Vilniaus universitetas

VELIUONOS APYLINKIŲ GYVENTOJŲ PRAVARDĖS: METAFORIZACIJOS ASPEKTAS

Anotacija

Straipsnyje analizuojamos Lietuvos kalbos instituto projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ metu Veliuonos apylinkėse užrašytos pirminės pravardės. Tyrimas skirtas iš apeliatyvų kilusių pravardžių semantikai. Paprastai apeliatyvinės pravardės būna tropinės – metaforinės arba metoniminės, tad straipsnyje bandoma nustatyti, kokia yra metaforų bendroji jungtis, kas yra bendra žmogui ir augalui, žmogui ir žinduoliui ar paukščiui.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: augalinės pravardės, gyvūninės pravardės, onomasiologinė motyvacija, metaforizacija.

Abstract

The article analyses primary nicknames that were recorded at Veliuona vicinity during the project of the Institute of the Lithuanian Language “Modern Research of Geolinguistics in

Lithuania: Optimisation of Network of Points and Interactive Spread of Dialectal Information". The aim of the article is to analyse characteristic features of semantics of the appellative nicknames. Usually, the appellative nicknames are tropical – metaphorical or metonymic – therefore, it is crucial to determine what is the connection between metaphors and metonyms. The scientific research reveals what kind of characteristics are imagined to be shared with a person and a plant, a person and a mammal or a bird.

KEY WORDS: nicknames of plant families, nicknames of animal families, the motivation of onomasiology, metaphorization.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v24i0.1907>

Lietuvių kalbos instituto projekto „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ metu Veliuonos apylinkėse užrašytos 176 pirminės pravardės. Pravardės buvo rinktos Jurbarko apylinkėse Veliuonos punkte 2011 m. Taip pat straipsnyje pasinaudota miestelio mokyklos muziejuje saugomomis aukštesnių (10–12) klasių mokinių užrašytomis apylinkių gyventojų pravardėmis.

Straipsnio autorės jau yra analizavusios Veliuonos apylinkėse užrašytų gyventojų pravardžių onomasiologinę motyvaciją, antrinių pravardžių struktūros ypatumus, pirminių pravardžių semantines klases (Mickienė, Baranauskienė 2012a, 208–215; 2012b, 175–188; 2014, 262–269; 2016, 155–176). Pastebėta, kad nemažai užrašytų pravardžių kartojasi, todėl nekyla abejonių, kad jas žino ir vartoja daugelis vietinių gyventojų. Akivaizdu, kad pravardės perduodamos iš kartos į kartą ir gyvuoja ilgiau, negu gyvena pravardės turėtojas.

Šiame straipsnyje siekiama nustatyti metaforizacijos aspektus, atskleidžiančius gyventojų pasaulėvaizdį ir mentalitetą. Kadangi paprastai apeliatyvinės pravardės yra tropinės – metaforinės arba metoniminės – svarbu nustatyti, kokia yra metaforų ir metonimijų bendroji jungtis. **Siekiami atskleisti** būdinguosius iš apeliatyvų kilusių pravardžių metaforizacijos bruožus. Analizuojamos tik tos pravardės, kurių pateikta motyvacija.

Lietuvių lingvistikoje dažniausiai tiriama pravardžių daryba, etimologija, motyvacija, fragmentiškai skiriamos jų semantinės grupės. Semantiškai pravardės palyginti mažai analizuotos. Alvydas Butkus „Lietuvių pravardžių atvirkštiniame žodyne“ yra pateikęs semasiologinę pravardžių klasifikaciją (Butkus 2009). Straipsnio autorės Veliuonos apylinkėse užrašytas pravardes yra analizavusios semantiškai, išskirdamos jų semantines grupes

(Mickienė, Baranauskienė 2016, 155–176). Šiame straipsnyje pirminės pravardės iš augalų ir gyvūnų pavadinimų analizuojamos metaforizacijos požiūriu. Pravardės, kurių apeliatyvas ar pamatinis žodis yra gyvūno pavadinimas, yra analizavęs Alvydas Butkus (Butkus 1980).

Straipsnyje prieštaraujama minčiai, kad tikriniai žodžiai neturi reikšmės ir šių žodžių esmė – įvardijimas, bet ne denotacija (Coates 2012, 119–140). Vadovaujamosi Willy'io van Langendoncko nuostata, kad tikriniai žodžiai turi specifinę semantiką, kuri susijusi su žmonių psichika, t. y. patirtimi, kalbėjimo situacija, suvokimu ir visu enciklopediniu žinojimu, lemiančiu sėkmingą komunikaciją. Semantinis santykis yra santykis ne tarp žodžio ir daikto, bet tarp dviejų mentalinių fenomenų – žodžio reprezentacijos ir pasaulio reprezentacijos individo sąmonėje (plg. Langendonck 2013). Bendriniai žodžiai reiškia visai klasei būdingus požymius, o tikriniai „labiau individualizuoja nei tipizuoja, implikuoja, kad ta vietovė, organizacija, žmogus, gaminytis ar dar kas nors turi ypatingų, tik jam vienam būdingų požymių“ (Marcinkevičienė 2000, 141).

Pravardės gali būti tiesiog sugalvotos ar parinktos iš asmeninės patirties. Tikrinių žodžių konotacinės reikšmės atskiria juos nuo beprasmių žodžių (plg. Langendonck 2013, 107). Jeigu pripažįstama, kad tikriniai žodžiai (pravardės) gali būti konotuoti, vadinasi, iš bendrinių žodžių sudaryti tikriniai žodžiai tampa denotuoti (plg. Harvalík 2012, 11). „[M]anymas, kad kiti žmonės supranta žodžius taip pat, kaip ir mes, kad kiekvieną kartą juos vartoja ta pačia nekintančia reikšme“ (Marcinkevičienė 2011, 9) yra klaidingas, nes žodžio reikšmė priklauso ne tik nuo kalbinio, bet ir nuo nekalbinio konteksto. Kalbančiojo sąmonėje egzistuoja įvairios sąvokos (konceptai), fiksuojančios pasaulio pažinimo rezultatus. Dėl kultūrinių, socialinių aplinkybių kiekvienas žmogus tam tikrą konceptą suvokia skirtingai. Kalboje metaforos atkuriamos iš patirties, svarbios suvokiant mus supantį pasaulį, aptinkamos tiek šnekamojoje, tiek rašomojoje kalboje. Pravardžių metaforizacija yra stipri priemonė konceptualizuojant, interpretuojant ir vertinant pravardžiuojamus asmenis, jų būdo ir fizinius bruožus, veiklą, kultūrinę ir socialinę aplinką.

Daugelis šiuolaikinių metaforos tyrimų remiasi tradicine retorikos mokslo metodika, kognityvine metodika, plėtojančia George'o Lakoffo idėjas, diskurso analize arba lingvokultūrine tyrimo prieiga, pabrėžiančia kalbos ir kultūros sąveiką. Kognityvinė metaforų analizė papildoma kon-

ceptualiosios integracijos, arba blindingo, teorija. Šios teorijos pagrindėjai (Turner, Fauconnier 2001, 2002) aiškina, kad metaforizacijos atveju galima ne tik projekcija iš ištakos į tikslo sritį (plg. Lakoff 2003), bet ir kiti projekcijos atvejai.

Konceptualiosios metaforos teorijoje skiriamos dvi sritys: tikslo sritis (angl. *target domain*), apibūdinanti kokį nors dalyką, ir ištakų sritis (angl. *source domain*), iš kurios į tikslo sritį perkeliama metaforiniai požymiai (plg. Lakoff 2003, 265). Ištaka – konceptuali, žmogaus sąmonėje egzistuojanti sritis, susijusi su mūsų kasdiene patirtimi. Tikslas – dažniausiai abstrakti kategorija, kuriai perkeliama ištakos sričiai priklausančio objekto požymiai (plg. Juzelėnienė, Šarkauskienė 2011). G. Lakoffo teigimu, ištakų sritis turi būti projektuojama į tikslo sritį, tačiau kai kurie šaltinio sričiai priklausančio objekto požymiai nėra susiję su tikslo sritimi (plg. Lakoff 2003, 254).

Onimo ir apeliatyvo reikšmių nedera tapatinti, nes onimo reikšmę lemia motyvacija, atsiradusi kuriant pravarę, t. y. apeliatyvo virtimo tikriniu žodžiu metu, pvz., apeliatyvas *lapė* „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ apibrėžiamas kaip „plėšrus brangiakailis žvėrelis“ (eDLKŽ), o pravarde *Lapė* gali būti vadinamas ir gudrus, ir rudaplaukis žmogus. Pasak A. Butkaus (1980, 167), „[p]ravardinės <...> charakteristikos ne visada sutampa su metaforų modeliais, vartojamais šnekamojoje kalboje ir grožinėje literatūroje. Pavyzdžiui, „šuns“ reikšmės pravarėmis kai kada pabrėžiamas plepumas, polinkis nešioti paskalas, o ne piktumas <...>“.

Pravarė gali būti analizuojama kaip metafora – pravarės reikšmė gali būti siejama su ištakų sritimi, o pravarės turėtojas – su tikslo sritimi. Metafora atrenka pagrindinio subjekto, priklausančio tikslo sričiai, savybes, teigdamas apie jį tai, kas paprastai būdinga šalutiniam, ištakų srities objektui.

Metaforas galima atkoduoti per kitas būtybes, ypatybes, dalykus, patirtis, būsenas. Pravarės analizuojant metaforiškai, ištakos sritis perkeliama į tikslo sritį.

Veliuonos apylinkių pirminės pravarės sudaro šias semantines grupes: gyvūnų pavadinimai (62), augalų pavadinimai (11), asmenų pavadinimai (56), mitinių būtybių vardai (3), valgomų (7) ir nevalgomų daiktų pavadinimai (37).

Straipsnyje, remiantis pravardžių teikimo motyvacija, nuodugniau analizuojamos gyvūnų ir augalų pavadinimų semantinės klasės. Anot A. Butkaus (1980, 160), „[g]yvūninėmis vadinamos žmonių pravardės, kurių apeliatyvas ar pamatinis žodis (o dūrinių – vienas iš sandų) yra gyvūno pavadinimas“. Analogiškai augalinėmis laikomos pravardės, kurių apeliatyvas, pamatinis žodis ar dūrinio sandas yra augalo pavadinimas.

W. Langendonckas, analizuodamas pavardes, jų kilmę, pastebi, kad pravardžių semantinės motyvacijos pagrindas dažnai yra metafora arba metonimija (plg. Langendonck 2011, 279–286). Straipsnyje taip tiriamos metaforinės pravardės, žyminčios asmens fizines, būdo ypatybes, veiklą, nuotyki ir įvyki. Pravardžiuojamas asmuo pagal panašumą gali būti siejamas su lyginamu dalyku, pvz., **Buožgalvis** – todėl, kad jo didelė galva; **Zombis** – visą laiką plikas; **Varna** – nes išsižiojusi; **Asilas** – nemąstantis žmogus; **Ciba** – užsispyręs žmogus. Į gyvūnų ir augalų pavadinimų semantines klases neįtraukiamos tėvavardinės pravardės, nes jos neturi „tertium comparationes, ir su apeliatyvais jas sieja grynas atsitiktinumas“ (Butkus 1980, 168). Pavyzdžiui, **Ryklis** (pavardė Rykliavičius): ryklis „didelė plėšri jūrų žuvis“; **Gužas** (pavardė Gudžiūnas): gužas „gandras“; **Drugelis** (nuo pavardės Daugelis): drugys „peteliškė, plaštakė“.

Straipsnyje analizuojamos 6 augalinės ir 60 gyvūninių metaforinių pravardžių.

Iš **augalų pavadinimų** kilusios 6 metaforinės pravardės pagal fizines ypatybes skirstomos į dvi – formos ir spalvos panašumo – grupes.

Augalinėmis pravardėmis pagal formos panašumą linkstama vadinti storumu, liesumu, ūgiu išsiskiriančius asmenis: **Agurkas** (dėl liesumo¹): *agurkas* „valgoma daržovė, jos vaisius“²; **Grūzdas** (labai mažo ūgio): plg. *gruzdas* „lakštabudžių šeimos valgomas grybas, piengrybis gruzdas“; **Obuolys** (apvalainas): *obuolys* „obelis vaisius“; **Medis** (aukštas ir kūdas, aukšto ūgio žmogus): *medis* „daugiametis augalas su kietu kamienu ir šakomis“.

Pravardėmis pagal spalvospanašumą apibūdinama ryški veido ir plaukų spalva: **Pomidoras** (dėl nuolat raudono veido): *pomidoras* „daržo augalas, daržovė“; **Raudongalvė** (dažyti plaukai): *raudongalvė / raudongalvis* „raudonviršis, raudonikis“.

¹ Skliausteliuose nurodoma respondento pateikta pravardės motyvacija (kalba netaisyta).

² Visos bendrinių žodžių reikšmės teikiamos iš „Lietuvių kalbos žodyno“ (www.lkz.lt).

Kaip matyti iš teikiamų pavyzdžių, pravardės daromos iš Lietuvoje augančių augalų pavadinimų, dažniausiai sudarymo motyvu renkantis spalvą, dydį, formą. Pravardžiuojamieji gretinami su įvairiais augalais, metaforizacijos pagrindą sudaro lietuviškų daržovių, vaisių, grybų pavadinimai.

Gyvūninės metaforinės pravardės (60) skirstomos į būdo bruozų, fizinių ypatybių, veiklos grupes. Anot A. Butkaus, „[i]š viso gyvūnijos pasaulio daugiausia panašumų lietuviai įžvelgia tarp žmogaus ir žinduolių, kiek mažiau – tarp žmogaus ir paukščių“ (Butkus 1980, 160).

1. Pravardžiuojamieji gretinami su gyvūnais pagal įvairius **būdo bruozus** (22). Metaforizacijos pagrindu einančios apeliatyvų (šiuo atveju gyvūnų) būdo savybės dažniau yra neigiamos.

Kvailumas: **Asilas** (nemąstantis žmogus): *asilas* „panašus į arklį naminis gyvulys“; **Ožka** (taip vadina dvi seseris, jos truputį „prie meno“): *ožka* „nedidelis raguotas atrajojantis (ppr. naminis) gyvulys, laikomas pienui ir mėšai“, prk. „apie nerimtą, lengvabūdę merginą“; **Varna** (nes išsižiojusi): *varna* „varninių šeimos paukštis pilkomis ir juodomis plunksnomis“, menk. „vėpla, žioplys, išsižiojėlis“.

Užsispyrimas: **Ciba** (užsispyręs žmogus; užsispyrusi): *ciba / cibė* „ožka“; **Ožka** (dėl užsispyrimo, užsispyręs žmogus): *ožka* „nedidelis raguotas atrajojantis (ppr. naminis) gyvulys, laikomas pienui ir mėšai“, prk. „apie nerimtą, lengvabūdę merginą“.

Agresyvumas: **Gaidys** (išsišokantis žmogus): *gaidys* „naminis paukštis, vištų patinas“.

Piktumas: **Kandis** (merg.; žmogus, kenkiantis kitiems): *kandis* „maža peteliškė, kurios vikšrai kapoja drabužius, ėda javus, miltus, augalus ir kt.“; **Kobra** (charakterio kaip kobros): *kobra* „labai nuodinga Pietų Azijos akiniuotė gyvatė“; **Tigras** (aršus žmogus): tigras „didelis kačių šeimos rainuotas šiltųjų kraštų žinduolis“; **Voras** (dėl charakterio): *voras* „nariuotakojis, darantis tinklą, kuriuo gauda mažus vabzdžius“, prk. „kuprius, sudžiūvėlis“, prk. „godumo, piktumo simbolis“.

Plepumas: **Kielė** (didelė liežuvautoja): *kielė* „nedidelis paukštis ilga uodega, ledspira“; **Šarka** (didžiulė liežuvautoja): *šarka* „varnų šeimos paukštis su baltomis plunksnomis sparnuose“, prk. apie plepią moterį; **Šuo** (daug kalba ko nereikia): *šuo* „gyvulys, laikomas namams saugoti, medžioklei ir kt.“.

Nevalyvumas: **Šuo** (nes smirda šuniu): *šuo* „gyvulys, laikomas namams saugoti, medžioklei ir kt.“

Įkyrumas: **Širšė** (dėl charakterio, įkyri): *širšė* „klostinių vapsvų šeimos vabzdys“, prk. „kas labai piktas, užkliudytas tuoj įtūžta, įširsta“.

Gudrumas: **Lapė** (gudrus žmogus): *lapė* „plėšrus šunų šeimos žvėrelis“, prk. apie gudrų, suktą, mokantį pataikauti žmogų.

Įprotis, pomėgis: **Kurmis** (dirba ne dieną, o naktį): *kurmis* „nedidelis vabzdžiaėdžių šeimos žinduolis, gyvenantis po žeme“; **Šernas** (nes mėgsta Giles): *šernas* „laukinė kiaulė“.

Bailumas: **Pelė** (žmogus, visko bijantis): *pelė* „smulkus graužikų šeimos gyvulėlis“; **Šakalas** (bailys): *šakalas* „šunų šeimos plėšrus žvėris, mintantis daugiausia dvėseną“.

Darbštumas: **Bitė** (dėl darbštumo): *bitė* „medų nešantis vabzdys“.

Romumas: **Kanarėlė** (ramaus charakterio vyriškis): *kanarėlė* „kikilinių šeimos paukštis giesmininkas, laikomas kambariuose, narveliuose“.

2. Veliuonos apylinkių gyventojai dažnai gretinami su gyvūnais pagal **fizines ypatybes** (34). Ištakų sričiai priklausančių gyvūnų fiziniai – išvaizdos, kinetinių ypatybių – požymiai perkeliama tikslo srities pravarės turėtoji.

Metaforizacijos pagrindu dažniau eina išsiskiriančios fizinės ypatybės, apibūdinančios **išvaizdą**: kūno spalvos, kompleksijos, ūgio, galvos, plaukų, nosies, akių, dantų, kojų, aprangos požymiai.

Kūno spalva: **Kanarėlė** (šviesaus gymio): *kanarėlė* „kikilinių šeimos paukštis giesmininkas, laikomas kambariuose, narveliuose“.

Kompleksija: **Banginis** (nes storas; storas žmogus): *banginis* „toks didelis jūrų žinduolis“; **Bekonas** (nes storas): *bekonas* „iki tam tikro svorio (80–100 kg) nupenėta kiaulė“; **Karvė** (stambi moteris): *karvė* „stambus raguotas naminis gyvūnas, laikomas pienui ir mėsai“; **Kiaulė** (storas žmogus): *kiaulė* „naminis gyvulys, auginamas mėsai, riebalams“; **Krokodilas** (storas), **Krokodilė** (stora): *krokodilas* „didelis šiltųjų kraštų vandens roplis“; **Sliekas** (kūdas žmogus; nes plonas): *sliekas* „rausiantis žemę kirminas“, prk. „kas labai plonas, tėvas“; **Voras** (dėl figūros): *voras* „nariuotakojis, darantis tinklą, kuriuo gaudo mažus vabzdžius“, prk. „kuprius, sudžiūvėlis“, prk. „godumo, piktumo simbolis“.

Stambumui apibūdinti kaip istakų srities objektai pasirenkami šie požymiai turintys gyvūnai: banginiai, bekonai, karvės, kiaulės, krokodilai.

Ūgis: **Burundukas** (mažo ūgio): burundukas „į voverę panašus kailinis graužikas su penkiomis išilginėmis tamsiomis juostomis“; **Driežas** (todėl, kad panaši į driežą): driežas „nedidelis ilga uodega roplys“; **Musė** (nes maža): *musė* „išplitęs dvisparnis vabzdys, daugelio užkrečiamųjų ligų platintojas“; **Šamas** (aukšto ūgio žmogus): šamas „stambi gėlųjų vandenu žuvis su ūsais“; **Žirafa** (merg., nes labai aukšta): *žirafa* „Afrikos žolėdis ilgu kaklu, gelsvai dėmėtu kailiu“.

Ūgis ir kompleksija: **Burundukas** (žemas ir stambus): burundukas „į voverę panašus kailinis graužikas su penkiomis išilginėmis tamsiomis juostomis“; **Kirminas** (aukštas ir kūdas): *kirminas* / *kirmėlė* „pailgas minkštakūnis bekaulis gyvis, kirminas, kirmis“; **Meškis** (žemas ir stambus): meškis „lokys, meška (patinas)“; **Silkė** (aukšta ir labai kūda): *silkė* „nedidelė jūrų žuvis, ppr. maistui vartojama sūdyta“, prk. „liesas, plonas žmogus“.

Galva: **Buožgalvis** (**Buodžgalvis**³) (todėl, kad didelė galva): *buožgalvis* „puntagalvis, varložis“.

Plaukai: **Avis** (todėl, kad labai garbanota): *avis* „naminis gyvulys, laikomas vilnoms ir mėsai“; **Ešerys** (ryžas ir plaukai piestu stovi; plaukai pasišiaušę): *ešerys* „tokia ešerinių šeimos žuvis“; **Kuodė** (dėl šukuosenos): *kuodė* „kuoduotė (višta, antis)“, prk. „susivėlus, žiopla moteris“; **Mopsas** (garbanoti plaukai): *mopsas* „kambarinis plačiasnukių veislės šuo“.

Nosis: **Grifas** (kumpa nosis; nes kumpa nosis; žmogus su ilga nosimi): *grifas* „didelis paukštis, mintantis dvėseną“; **Paukštis** (nes labai kumpa nosis): *paukštis* „plunksnotas, su sparnais, su dviem kojomis, su snapu stuburinis gyvūnas“; **Paukštvanagis** (nosis kumpa): *paukštvanagis* „vanagas, kuris gauda paukščius“.

Akys: **Šamas** (nes išverstos akys): *šamas* „stambi gėlųjų vandenu žuvis su ūsais“.

Dantys: **Kiškis** (dėl stambių dantų; nes panašus): *kiškis* „graužikų šeimos laukinis gyvulėlis, zuikis“; **Triušis** (atsikišę dantys): *triušis* „kailinis ir mėsinis auginamas ir laukinis graužikas“.

Zylė (dėl plačių priekinių dantų): *zylė* „žvirblinių būrio nedidelis vikrus paukštelis puriomis plunksnomis“; **Žiurkė** (**Žiūrke**) (merg., atsikišę dantys kaip pas žiurkę): *žiurkė* „stambus pelių šeimos graužikas, didesnis už pelę“, „netikęs, nevertas žmogus“.

³ Čia ir kitur skliausteliuose teikiama ta pati pravardė, tik pateikėjo klaidingai užrašyta.

Kojos: **Kiras** (klišos kojos, žmogus kreivomis kojomis): *kiras* „laukinis vandens paukštis“:

Apranga: **Boružė** (nes drabužiai dažniausiai taškuoti): *boružė* „smulkus vabalėlis su septyniais taškeliais sparnuose, Dievo karvytė“; **Žiurkė** (**Žiūrķė**) (dar kvailai būna apsirengus): žiurkė „stambus pelių šeimos graužikas, didesnis už pelę“, „netikęs, nevertas žmogus“.

Pravardžių metaforizacijos pagrindą sudaro **kinetinės ypatybės**. Gyvūninėmis pravardėmis linkstama vadinti linguojančios eisenos, greitai bėgančius asmenis: **Pinguinas** (dėl eisenos, stora ir eina linguodama): *pinguinas* „plaukiojantis, bet neskraidantis pietų pusrutulio poliarinės srities paukštis“; **Strutis** (nes greitai bėga): strutis „didelis bėgiojantis šiltųjų kraštų paukštis“; **Zuikis** (dėl greito bėgimo): zuikis „kiškis“; **Žąsis** (labai nevikri): *žąsis* „didelis laukinis ir naminis vandens paukštis“:

3. Veliuonos apylinkių gyventojai kartais pravardžiuojami pagal **veiklą** (2): **Bulius** (nes yra veterinaras): *bulius* „karvių patinas“; **Žuvėdra** (tarnavęs laivyne): *žuvėdra* „kirų būrio vandens paukštis ilgais siaurais sparnais, dvišaka uodega“:

4. Atskirą grupę sudaro pravardės, kurių metaforizacijos pagrindu eina **įvykis, nuotykis** (2): **Šėškas** (žmogus, pagadinęs kvapą): *šėškas* „plėšrus kiaunių šeimos žvėrelis, prk. apie smirdantį žmogų; **Žąsis** (nes per karnavalą vaidinęs žąsį): *žąsis* „didelis laukinis ir naminis vandens paukštis“:

Anot A. Butkaus (2009, 20), „tiek tautosakoje, tiek pravardyne vyrauja laukinių žvėrių (išskyrus katiną) pavadinimai“. Šiame tyrime iš 60 gyvūninių pravardžių 47 yra sudarytos iš laukinius gyvūnus, paukščius, roplius, žuvis ir kt. žyminių apeliatyvų.

Pastebėta, kad tokia pačia pravarde, turinčia skirtingą metaforizacijos pagrindą, gali būti vadinami keli vietovėje gyvenantys asmenys arba tas pats asmuo apibūdinamas dvejopai:

Ožka (1) dėl užsispyrimo, užsispyręs žmogus; 2) taip vadina dvi seseris, jos truputį „prie meno“): *ožka* „nedidelis raguotas atrajojantis (ppr. naminis) gyvulys, laikomas pienui ir mėšai“, prk. „apie nerimtą, lengvabūdę merginą“; **Šuo** (1) daug kalba ko nereikia; 2) nes smirda šuniu): *šuo* „gyvulys, laikomas namams saugoti, medžioklei ir kt.“; **Šamas** (1) nes išverstos akys; 2) aukšto ūgio žmogus): *šamas* „stambi gėlųjų vandenų žuvis su ūsais“; **Voras** (1) dėl figūros; 2) charakterio): *voras* „nariuotakojis, darantis tinklą, kuriuo gauda mažus vabzdžius“, prk. „kuprius, sudžiūvė-

lis“; prk. „godumo, piktumo simbolis“; **Žąsis** (1) labai nevikri; 2) nes per karnavalą vaidinęs žąsį): žąsis „didelis laukinis ir naminis vandens paukštis“; **Žiurkė (Žiurkė)** (1) merg., atsikišę dantys kaip pas žiurkę; 2) ir dar kvailai būna apsirengus): žiurkė „stambus pelių šeimos graužikas, didesnis už pelę“; „netikęs, nevertas žmogus“;

Kuriant pravarės pagal gyvūnų pavadinimus metaforizacijos pagrindu imami visuotinai paplitę stereotipai:

Ožka (dėl užsispyrimo, užsispyręs žmogus): ožka „nedidelis raguotas atrajojantis (ppr. naminis) gyvulys, laikomas pienui ir mėsa“;

Žąsis (labai nevikri): žąsis „didelis laukinis ir naminis vandens paukštis“;

Ištyrus pravarėžių metaforizacijos savitumus nustatytos dažniausios būdingosios ypatybės, bendros žmogui ir augalui (daržovei, vaisiui, grybui), žmogui ir (naminiam arba laukiniam) gyvūnui ar paukščiui, žmogui ir vabzdžiui, ropliui, žuviai ir kt. Atliktas tyrimas atskleidė, kad Veliuonos apylinkėse vartojamos pravarės susijusios su laukinių gyvūnų, paukščių, roplių, žuvų pavadinimais, „kas leidžia spėti, jog patys tų žvėrių ypatybių archetipai žmonių sąmonėje galėjo susiformuoti dar medžiotojų, ne gyvulių augintojų kultūroje“ (Butkus 2009, 20).

Metaforizacijos požiūriu išanalizavus Veliuonos apylinkių gyventojų gyvūnines ir augalines pravarės išsiaiškinta, kad šios apylinkės gyventojai paprastai konceptualizuojami kaip laukiniai (47 pravarės) ar naminiai gyvūnai (13 pravarėžių), rečiau – kaip lietuviški augalai (6 pravarės): daržovės, vaisiai, grybai.

Metaforizacijos pagrindu eina su ištakų sritimi susijusios augalui ar gyvūnui būdingos fizinės ypatybės (spalva, forma, išvaizda, kinetinės ypatybės), iš patirties (precedentiškai) priskiriami gyvūnui būdingi būdo bruožai (bailumas siejamas su kiškiu, gudrumas su lape, darbštumas su bite, įkyrumas su širše, užsispyrimas su ožka, liežuvavimas su šarka, kvailumas su asilu), iš ištakų į tikslo sritį asociatyviai perkeliama su gyvūnu susiję požymiai (tarnavimas laivyne siejamas su žuvėdra, veterinaro darbas su buliumi). Kartais imamos gyvūnui nebūdingos savybės (garbanoti plaukai siejami su mopsu, netvarkinga apranga su žiurke, plepumas su šuniu). Tai gi pravarėms būdingos metaforinės struktūros ne visais atvejais atitinka lietuvių kalbos pasaulėvaizdžio nulemtus metaforų modelius, vartojamus kasdienėje kalboje.

Nustatyta, kad dažniau gyvūninėmis ir augalinėmis pravardėmis apibūdinami vaikinai, vyrai (43 pravardės), rečiau merginos ir moterys (23 pravardės). Tai gali būti siejama su tuo, kad Veliuonos apylinkių bendruomenė linkusi pastebėti vyriškosios lyties atstovų išskirtinius ir dažnai neigiamus bruožus. Kita vertus, tai gali būti aiškinama ir laisvesniu, solidaresniu vyriškių bendravimu.

Ištyrus Veliuonos apylinkių gyventojų pravardžių metaforų modelius, nustatyta, kad darant gyvūnines pravardes remiamasi plačia laukinių gyvūnų geografija – ne vien Lietuvos, bet ir Afrikos, Australijos, Antarktidos, Azijos kraštų. Tai galima būtų aiškinti kaip būdą ieškoti išskirtinius požymius atitinkančių objektų ne savoje aplinkoje. Augalinės pravardės Veliuonos apylinkių gyventojų sąmonėje siejamos tik su savame krašte, Lietuvoje, augančiais augalais. Galbūt tai susiję su sodininkystės tradicijomis tame krašte, tradicine virtuve.

Išsamesni metaforiniai pravardžių tyrinėjimai ir jų apibendrinimai galėtų būti naudingi onomastikai, leksikologijai, etnolingvistikai ir kitiems mokslams.

Literatūra

- Butkus 1980 – Alvydas Butkus. Gyvūninės pravardės. *Baltistica* XVI (2). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 160–169.
- Butkus 2009 – Alvydas Butkus. *Lietuvių pravardžių atvirkeštinis žodynas*. Kaunas: AESTI.
- Butkus 2009 – Alvydas Butkus. *Nominacija ir identitetas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Coates 2012 – Richard Coates. Eight Issues in the Pragmatic Theory of Properhood. *Acta Linguistica Lithuanica* 66. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 119–143.
- eDLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: www.dz.lki.lt
- Harvalík 2012 – Milan Harvalík. Appellativisation and Proprialisation: The Gateways between the Appellative and Proprial Spheres of Language. *Name and Naming: Synchronic and Diachronic Perspectives*. Edited by Oliviu Felecan. UK: Cambridge Scholars Publishing, 10–17.
- Langendonck 2011 – Willy van Langendonck. *Diachronic classification of bynames given by adults, and bynames given by young people*. Prieiga internetu: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1437/pdf>, 279–286.
- Langendonck 2013 – Willy van Langendonck. A Semantic-Pragmatic Theory of Proper Names. *Acta Linguistica Lithuanica* 69. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 99–130.
- eLKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: www.lkz.lt
- Fauconnier, Turner 2001 – Gilles Fauconnier, Mark Turner. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science*. Vol. 22, N. 2, 133–187.

- Fauconnier, Turner 2002 – Gilles Fauconnier, Mark Turner. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: BasicBooks.
- Juzelėnienė, Šarkauskienė 2011 – Saulutė Juzelėnienė, Skirmantė Šarkauskienė. Vaizdažodinė (multimodalinė) metafora spausdintinėje reklamoje. *Lietuvių kalba* 5. Prieiga internetu: <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/viewFile/34/83>
- Lakoff, Johnson 2003 – George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press. Prieiga internetu: <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/161.pdf>
- Marcinkevičienė 2000 – Rūta Marcinkevičienė. Kauno vardo konotacija (vardažodžių semantika). *Kauno istorijos metraštis*, t. 2. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 137–146.
- Marcinkevičienė 2011 – Rūta Marcinkevičienė. Žodžio reikšmė. *Žodynai ir tekstynai* [elektroninis išteklius]: vadovėlis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2011. 108 p. Prieiga internetu: <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:B.03~2011~ISBN_978-9955-12-754-3>
- Mickienė, Baranauskienė 2012a – Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė. Onomastikos rezultatai geolingvistikoje: ekspedicijų patirtis. *Respectus Philologicus* 21 (26). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 208–215.
- Mickienė, Baranauskienė 2012b – Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė. Veliuonos apylinkių gyventojų pravarės: onomasiologinė motyvacija. *Acta Linguistica Lithuanica* 67. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 175–190.
- Mickienė, Baranauskienė 2014 – Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė. Veliuonos apylinkių pravarėlių struktūros ypatumai: antrinės pravarės. *Respectus Philologicus* 26 (31). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 262–269.
- Mickienė, Baranauskienė 2016 – Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė. Veliuonos apylinkių pravarėlių semantikos ypatumai: pirminės pravarės. *Respectus Philologicus* 29 (34). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 155–176.

Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė

NICKNAMES OF THE RESIDENTS OF THE ENVIRONS OF VELIUONA: ASPECT OF METAPHORISATION

Summary

The article analyses primary nicknames of animal and plant families that were recorded at Veliuona vicinity during the project of the Institute of the Lithuanian Language “Modern Research of Geolinguistics in Lithuania: Optimisation of Network of Points and Interactive Spread of Dialectal Information”. Nicknames were collected from Jurbarkas’ vicinities in Veliuona point in 2011. As well, in the article the nicknames of the vicinity residents were collected from the town’s museum recorded by some high school students (of 10–12 grades).

The authors of the article have already analysed the motivation of onomasiology, semantic classes of primary nicknames, and the peculiarities of the structure of secondary nicknames of people in Veliuona vicinity. It can be observed that while studying onomasiology and structure of the nicknames in the previous articles many of the nicknames repeat, therefore, there is no doubt that the nicknames are known and used by many local people. It is evident that the nicknames are used from generation to generation and live longer than a person the nickname is given to.

Having analysed the structure, semantic classes and onomasiology of the nicknames, it is beneficial to study semantic aspects that would help to discover the worldview and mentality of the local people.

The aim of the article is to analyse characteristic features of semantics of the appellative nicknames. It was analysed only those nicknames that are given with the motivation. Usually, the appellative nicknames are tropical – metaphorical or metonymic – therefore, is crucial to determine the connection between metaphors and metonyms. The aim is to discover characteristic metaphorization features of the nicknames originated from appellatives. The primary nicknames of the plants (6) and the animals (60) in the article are analysed under the metaphorization approach.

There are variety of concepts in the speaker's consciousness that can trace the results of the knowledge of the world. Every person can understand same concepts differently, depending on the cultural and social background. While speaking people might recreate metaphors from their experience, however, important metaphors that help to perceive the world can be found either in the spoken language or the written language.

The metaphorization of the nicknames proves highly advantageous when the nicknamed people, their body type, activities, cultural and social background are being conceptualized, interpreted and rated. Nowadays, a lot of studies of metaphors are based on traditional methodology of rhetorical science, cognitive methodology that are developed by Lakoff's ideas, discourse analysis or the access of linguistic and cultural research that emphasize interaction between the speech and the culture. Cognitive metaphor analysis is complemented with conceptual integration or the blending theory.

It is not recommended to identify the meanings of onym and appellative together since the meaning of onym is determined by the motivation

that appears from the creation of the nickname, i. e. when the appellative becomes a proper word, e. g. an appellative *lapė* (Eng. *fox*) in the *Dictionary of Contemporary Lithuanian* (Lith. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*) is defined as ‘a predator of a luxuriant fur’ (<http://lkiis.lki.lt/dabartinis>), however, when a person is called a fox, it can be either a very clever sly or just a brown-haired person.

When discussing nicknames, the meaning can be analysed like a metaphor. In this case, the meaning of the nickname can be associated with the field of origin, and the person that the nickname is given to with the field of purpose. The metaphor selects the features of the main subject that belongs to the field of purpose by stating something that is usually endemic to the peripheral object of the field of origin.

Metaphors can be decoded through other beings, features, things, experiences and states. If nicknames are analysed through metaphors, the field of origin is transferred to the field of purpose.

In the process of the research metaphorical nicknames that mark the features of individual’s body type, nature, activities, adventure or event were identified. The research does not include patronymic nicknames because there is only an accidental connection with the appellatives.

When studying the peculiarities of nickname metaphorization there were identified most common characteristic features shared with a person and a plant (vegetable, fruit, mushroom), a person and an animal or a bird (domestic or wild), a person and an insect, a reptile, fish, etc. The research showed that in Veliuona vicinity nicknames are usually related to the names of wild animals, birds, reptiles and fish. Further investigation on metaphorical nicknames could be useful to onomastics, lexicology, ethnolinguistics and other studies.